

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО

БЕРДАЧ А. І.,

доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри службового
та медичного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

МАЦЕЛЮХ І. А.,

доктор юридичних наук,
доцент кафедри службового
та медичного права
(Київський національний університет
імені Тараса Шевченка)

УДК 341

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.2.2.37>

ФОРМУВАННЯ ТА ЗАКРІПЛЕННЯ ПРИНЦИПІВ ГЕНДЕРНОЇ РІВНОСТІ В МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНО-ПРАВОВИХ АКТАХ

У статті проаналізовано міжнародні нормативно-правові акти, які закріплюють принципи гендерної рівності. Розглянуто приписи Європейської конвенції з прав людини 1950 р., яка закріпила принцип недискримінації за будь-якою ознакою, включаючи стать. Простежено за нормами Європейської соціальної хартії 1961 р., яка гарантувала забезпечення прав у сферах охорони здоров'я, освіти, зайнятості, правового та соціального захисту, які повинні реалізовуватися без дискримінації за будь-якою ознакою, в тому числі статі.

Розглянуто принципи гендерної рівності, не дискримінації за ознакою статі, які зафіксовані в Конвенції ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р. Проаналізовано її спрямованість на запобігання та боротьбу з торгівлею жінками, чоловіками та дітьми з метою сексуальної, трудової та інших видів експлуатації, а також на захист жертв і переслідування торговців людьми.

Окрему увагу присвячено Конвенції Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством 2011 р., яка зорієнтована не лише на запобігання насильству, захист жертв, а й передбачає судові переслідування кривдників та необхідність заходів інтегрованої політики на національному рівні. Простежено за історичними причинами існування насилля над жінками, структурним характером, перешкодами, які заважають досягнути рівності між жінками та чоловіками. Окрема увага присвячена проблемі вчинення статевих злочинів за гендерною ознакою у формі зґвалтування жінок, сексуального насильства під час збройних конфліктів.

Окреслено зобов'язання органів державної влади, працівників публічної служби, які повинні вживати превентивних заходів для запобігання будь-яким проявам насильства, захисту особи, яка його зазнала за принципами попередження, розслідування, покарання, допомоги постраждалим.

Проаналізовано Стратегію гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки, яка спрямована на подальше подолання гендерних стереотипів, сексизму, викоріненні насильства, в тому числі домашнього, забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя, досягнення збалансованої гендерної участі у процесі ухвалення політичних та суспільних рішень, захист прав жінок та дівчат-мігрантів, біженців, шукачів притулку, реалізацію стратегії досягнення гендерної рівності в усіх суспільно-політичних сферах.

Розглянуто вітчизняну Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Констатовано, що орієнтація на досвід Європи, який показує позитивні зрушення на шляху закріплення гендерної рівності та рівних можливостей прав чоловіків та жінок, сприятиме поступальному руху в напрямку не лише гармонізації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, а й позитивним змінам на практиці.

Ключові слова: *гендер, гендерна рівність, гендерний паритет, рівні можливості для чоловіків та жінок, публічна служба, конвенція, стратегія, гармонізація законодавства, стандарти ЄС, правове регулювання.*

Berdach A. I., Matseliukh I. A. Formation and consolidation of gender equality in international legislation

The article analyzes international legal acts that establish the principles of gender equality. The prescriptions of the European Convention on Human Rights of 1950, which enshrined the principle of non-discrimination on any basis, including gender, are considered. The analyzes the norms of the European Social Charter of 1961, which guaranteed the provision of rights in the areas of health care, education, employment, legal and social protection, which should be implemented without discrimination on any grounds, including gender.

The analyzes principles of gender equality, non-discrimination based on the article, which are recorded in the Convention of the Council of Europe on measures to combat trafficking in persons of 2005, which is aimed at preventing and combating trafficking in women, men and children for the purpose of sexual, labor and other types of exploitation, are considered, as well as for the protection of victims and prosecution of human traffickers.

Particular attention is paid to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence, 2011, which is aimed not only at preventing violence, protecting victims, but also provides for the prosecution of perpetrators and the need for integrated policy measures at the national level. The historical reasons for the existence of violence against women, its structural nature, obstacles that prevent the achievement of equality between women and men are traced. Special attention is devoted to the problem of committing sexual crimes based on gender in the form of rape of women, sexual violence during armed conflicts.

Obligations of state authorities, public service workers, who must take preventive measures to prevent any manifestations of violence, protect the person who suffered it according to the principles of prevention, investigation, punishment, and assistance to victims are outlined.

The Gender Equality Strategy of the Council of Europe for 2018–2023 was analyzed, which is aimed at further overcoming gender stereotypes, sexism, eradicating violence against women, including domestic violence, ensuring women's equal access to justice, achieving a balanced participation of women and men in the process of adopting political and social solutions, protection of the rights of migrant women and girls, refugees, asylum seekers, implementation of the strategy of achieving gender equality in all social and political spheres.

The national State Strategy for ensuring equal rights and opportunities for women and men for the period until 2030 and the Strategy for the implementation of gender equality in the field of education until 2030 were considered. It was established that focusing on the experience of Europe, which shows positive developments on the way to consolidating gender parity and equal opportunities for the rights of men and women, will contribute to progressive movement in the direction of not only the harmonization of domestic legislation to EU standards, but also positive changes in practice.

Key words: *gender, gender equality, gender parity, equal opportunities for men and women, public service, convention, strategy, harmonization of legislation, EU standards, legal regulation.*

Сучасне становище України, що характеризується повномасштабною військовою агресією з боку Російської Федерації, ракетними ударами по усій території країни, загибеллю десятків тисяч мирних жителів, серед яких сотні дітей, змушує нас переоцінити цінності, потреби і орієнтири. Нині кожен українець розуміє і усвідомлює: щасливе життя його сім'ї, її світле майбутнє залежить від перемоги, відновлення територіальної цілісності, збереження національної державності. У такій ситуації важливим стала підтримка та допомога країн демократичного світу, яка посилює обороноздатність української армії, піднімає бойовий дух, дарує надію на переможне майбутнє, де кожне зруйноване місто і село будуть відновлені із попелу. Відтак, подальше існування, розвиток та економічний розквіт української держави знаходиться лише в кінці євроінтеграційного шляху, який повноцінно відкрився для нас 23 червня 2022 року, коли Європейська рада надала Україні статусу кандидата на вступ до Євросоюзу. Його ж проходження можливе лише після повної гармонізації вітчизняного законодавства та імплементації європейських правових стандартів у всіх сферах, в тому числі в частині дотримання гендерної рівності в усіх сферах суспільно-політичного життя.

Питаннями гендерної рівності та рівного представлення жінок в органах влади займалися значна кількість науковців, серед яких Черняхівська В.В., Полховська І.К., Грибовська А.А., Щепкіна Є.О., Юкіна І.І., Кулачек О., Шевченко З.В., Мельник Т.М., Левченко К.Б., Мартиненко О.А., Крочук М.І., Грицай І.О., Воронько Л.О., Івченко Ю.В., Уварова О.О., Філіпчук В., Ломбардо Е., Наливайко Л.Р., Даудова Г.В., Слатвицька А.В. та інші. Наявний значний теоретичний матеріал усе ж не дозволяє запропонувати вирішення проблеми. Відтак, маємо на меті здійснити історико-правовий аналіз формування та закріплення гендерної рівності в міжнародних нормативно-правових актах.

Одним із перших документів, який закріпив фундаментальні засади заборони дискримінацій, стала Європейська конвенція з прав людини 1950 р. Будучи основним договором Європи з прав людини вона гарантує громадянські та політичні права людини. Стаття 1 встановлює зобов'язання Сторін забезпечувати права та свободи, закріплені в Конвенції, «кожній людині в межах її юрисдикції». Користування цими правами має відбуватися «без дискримінації за будь-якою ознакою, включаючи стать», йдеться у статті 14 документа [1].

Протокол 12 до Конвенції підтверджує і уточнює принцип недискримінації. Ним повинні послуговуватися і керуватися усі органи публічної влади. Порушення означеної норми є підставою для звернення до Європейського суду з прав людини.

Інший документ – Європейська соціальна хартія 1961 р. також закріпила гарантії забезпечення прав у сфері охорони здоров'я, освіти, зайнятості, правового та соціального захисту, які повинні реалізовуватися без дискримінації за будь-якою ознакою, в тому числі за ознакою статі. У 1996 році Хартія була переглянута і доповнена приписами закріплення рівності жінок та чоловіків у сфері сімейного життя. Так, відповідно до Хартії, «усі особи із сімейними обов'язками, які працюють або бажають працювати, мають право робити це без дискримінації та, наскільки це можливо, таким чином, щоб їхні службові обов'язки не суперечили сімейним; усі працюючі чоловіки та жінки мають право на рівну винагороду за працю рівного значення [2].

Принципи гендерної рівності, не дискримінації за ознакою статі зафіксовані і в Конвенції ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми 2005 р., яка спрямована на запобігання та боротьбу з торгівлею жінками, чоловіками та дітьми з метою сексуальної, трудової та інших видів експлуатації, а також на захист постраждалих від таких дій.

Вона містить рекомендації щодо використання гендерного мейнстрімінгу у розробці, реалізації та оцінці заходів щодо виконання Конвенції, проведення незалежного моніторингу та вироблення механізму її втілення шляхом створення спеціальної групи експертів та організаційного комітету Сторін Конвенції [3].

Окрему увагу пропонуємо звернути на Конвенцію Ради Європи про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок і домашнім насильством (Стамбульська конвенція 2011 р.). Вона спрямована не лише на запобігання насильству, захист жертв, а й передбачає судове переслідування кривдників та необхідність заходів інтегрованої політики на національному рівні. Стамбульська конвенція передбачає двосторонній механізм моніторингу для оцінки та покращення виконання Конвенції державами-учасницями шляхом створення «незалежної групи експертів із протидії насильству щодо жінок і домашньому насильству» (GREVIO) та Комітету сторін.

Причини існування насилля над жінками Конвенція вбачає у історичній минувшині, де впродовж тисячоліть існувало домінування над жінками, їх дискримінація, відсутність емансипації, справжньої рівності. Структурний характер насильства відбувався за гендерною ознакою та використовувався як один із головних соціальних механізмів підпорядкування жінки чоловіком. Головна перешкода для досягнення рівності між жінками та чоловіками полягає у наявності домашнього насилля, сексуальних домагань тощо.

Конвенція не оминула і проблеми порушення прав цивільного населення під час збройних конфліктів. Йдеться про непоодинокі випадки вчинення статевих злочинів за гендерною ознакою у формі зґвалтування жінок, сексуального насильства. Наріжним каменем Стамбульської конвенції став захист потерпілих, реабілітація жертв, які зазнали дискримінаційного впливу, судове переслідування винних. Ефективність боротьби з насильством за гендерною ознакою полягає в здійсненні комплексної та скоординованої політики держав.

Органи державної влади, працівники публічної служби зобов'язані вживати превентивних заходів для запобігання будь-яким проявам насильства, захисту особи, яка його зазнала за принципами: «попереджати, розслідувати, карати, допомагати постраждалим». До останніх заходів належать дії, спрямовані на підтримку жінок, які зазнали насильства. Забезпечення їм безпеки, в тому числі шляхом інформування про місця допомоги спеціалізованих служб підтримки, медичної, психологічної, юридичної консультації, створення притулків, цілодобової телефонної лінії, видалення правопорушника із сім'ї, захист та підтримка дітей, які стали свідками насильства. До превентивних заходів належить сприяння трансформації поглядів та моделей поведінки, що виправдовують насильство щодо жінок, підвищення суспільної обізнаності для того, щоб його члени розпізнавали будь-які форми насильства за гендерною ознакою [4].

Таким чином, документ спрямований на ліквідацію всіх форм дискримінації жінок, гарантування і забезпечення основного права людини – права на життя без насильства. Він є найбільш повним і далекосяжним міжнародним нормативно-правовим актом у цій галузі, оскільки ґрунтується на основі верховенства права.

Останній документ, на якому ми б хотіли зосередити увагу, – це «Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018–2023 роки». Він став логічним продовженням попередньої Стратегії. У вступній частині наголошувалося на позитивних зрушеннях, які відбулися впродовж останніх десятиліть у Європі на шляху досягнення рівності жінок та чоловіків. Однак, до ідеального результату на практиці ще далеко. Проблеми вбачаються в існуванні нерівності у багатьох сферах, відводячи жінкам та чоловікам їхні традиційні ролі, обмежуючи жінок у можливостях користуватися своїми основними правами. На підставі моніторингу було встановлено, що прогрес щодо політичної участі жінок, доступу до правосуддя та викорінення шкідливих гендерних стереотипів і сексизму відбувається дуже повільно. Не

вдалося і повністю подолати проблему насильства над жінками, що трактується як основна перешкода до досягнення гендерної рівності [5].

Головними завданнями Стратегія визначила «запобігання гендерним стереотипам, сексизму, боротьбі з ним; викорінення насильства щодо жінок, в тому числі домашнього; забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя; досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у процесі прийняття політичних та суспільних рішень; захист прав жінок та дівчат-мігрантів, біженців, шукачів притулку; досягнення гендерної рівності в усіх суспільно-політичних сферах [5].

На виконання євроінтеграційних зобов'язань України, рішення Комісії з питань координації взаємодії органів виконавчої влади щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків від 15 березня 2021 року та у відповідності до рекомендацій Комітету ООН з ліквідації дискримінації стосовно жінок від 12 серпня 2022 р., Урядом України схвалено Державну стратегію забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затверджено операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки [6].

Важливо, що Стратегія враховує виклики зумовлені повномасштабною війною на території України та запровадженням воєнного стану. Вони полягають у інтеграції гендерного підходу в процеси надання гуманітарної допомоги, післявоєнного відновлення та розвитку держави. Окреслюючи ряд проблем, які існують в різних сферах, Стратегія сформулювала чіткі завдання щодо застосування гендерних підходів, відповідно до міжнародних стандартів, забезпечення координації діяльності всіх суб'єктів інституційного механізму забезпечення рівних прав і можливостей жінок та чоловіків для проведення регулярного моніторингу; оцінювання ситуації, статистичних заходів тощо. Вирішення їх сприятиме не лише гармонізації національного законодавства із міжнародними стандартами, розробленню загальнодержавних, регіональних та галузевих програм, а й запровадженню високого рівня гендерної чутливості в органах державної влади та місцевого самоврядування. Це можливо лише через оволодіння представниками публічної служби гендерними компетенціями щодо застосування гендерного підходу, гендерного аналізу, гендерного аудиту, гендерно-правової експертизи та використання їх під час формування та реалізації державної політики, ухвалення щоденних рішень, в тому числі щодо бюджетно-фінансових питань. Представники органів місцевого самоврядування мають набути навичок гендерно орієнтованого врядування, що сприятиме забезпеченню гендерної рівності, соціальної справедливості, реалізації можливостей чоловіків і жінок в управлінні територіальними громадами [6].

Звісно, означеного результату не можливо досягнути без забезпечення проведення регулярних інформаційно-просвітницьких, навчальних заходів для чоловіків і жінок заради подолання стереотипів та ретельного вивчення проблем дотримання гендерної рівності в конкретних сферах суспільно-політичного життя.

Так, 20 грудня 2022 року Кабінет Міністрів України схвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердив операційний план з її реалізації на 2022–2024 роки [7]. Її головною метою стало комплексне впровадження принципів забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в системі освіти та визначення шляхів дотримання гендерного підходу на всіх рівнях та сферах освіти [8].

Сучасні дослідники стверджують, що вітчизняна освіта, як соціальний інститут, залишається недостатньо чутливою до проблем гендерної рівності та містить ознаки дискримінації на усіх рівнях. Так, у закладах шкільної та дошкільної освіти працюють здебільшого лише жінки, що пояснюється низькою заробітною платою. Баланс зберігається серед викладачів вищих навчальних закладів, де, загалом, однаково представлені чоловіки та жінки. Нерівність присутня серед керівного, освітньо-управлінського складу, де посади деканів, директорів, ректорів посідають, у своїй абсолютній більшості, лише чоловіки. Саме тому комплексний підхід до впровадження принципів і заходів щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у сфері освіти є вкрай важливим [9, с. 15–19].

Отже, можемо констатувати, що окремі сфери суспільно-політичного життя в Україні з тих чи інших причин не мають гендерної рівності. Відтак, постає гостра потреба ретель-

ного вивчення проблеми, розроблення на підставі європейського досвіду, відповідних нормативних документів та втілення реальних кроків у життя. Такий процес уже розпочався у сфері освіти, проте говорити про практичні успіхи допоки зарано. Разом з тим, орієнтація на досвід Європи, який показує позитивні зрушення на шляху закріплення гендерної рівності, рівних можливостей прав чоловіків та жінок, сприятиме поступальному руху в напрямку не лише гармонізації вітчизняного законодавства до стандартів ЄС, а й позитивним змінам на практиці.

Список використаних джерел:

1. Жінки та чоловіки повинні отримати рівний доступ до правосуддя – Кабінет міністрів. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/260857-zhenschiny-i-muzhchiny-dolzhy-poluchit-ravnyu-dostup-k-pravosudiyu-kabinet-ministrov>
2. European Convention on Human Rights. URL: https://www.echr.coe.int/documents/convention_ukr.pdf
3. Європейська соціальна хартія. Страсбург, 3 травня 1996 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_062#Text
4. Конвенція Ради Європи про заходи щодо протидії торгівлі людьми. Конвенцію ратифіковано Законом України N 2530-VI від 21.09.2010. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_858#Text
5. Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. 2011 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11#Text
6. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2018-2023 роки. URL: <https://rm.coe.int/prems-041318-gbr-gender-equality-strategy-2023-ukr-new2/16808b35a4>
7. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022-2024 роки» від 12 серпня 2022 р. № 752-р. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/752-2022-%D1%80#Text>
8. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року та затвердження операційного плану заходів на 2022–2024 роки з її реалізації» від 20 грудня 2022 р. № 1163. Київ. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1163-2022-%D1%80#Text>
9. Уряд ухвалив Стратегію впровадження гендерної рівності у сфері освіти до 2030 року. Урядовий портал. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/uriad-ukhvalyv-stratehiyu-vprovadzhennia-hendernoj-rivnosti-u-sferi-osvity-do-2030-roku>
10. Фесенко Т. Г., Шахов А. В., Фесенко Г. Г. Гендерний індекс освіти як контекст інноваційних проєктів в Україні. Соціальні трансформації: сім'я, шлюб, середній клас та інноваційний менеджмент у країнах Нового Шовкового Шляху: тези доп. II міжн. наук. конф. / відп. за вип. С. М. Головацька. Одеса: ОНМУ, 2017. С. 15–19.

